

J. Bauerová: Zaměstnaná žena a rodina.

Praha, Práce 1974. 160 s.

Jako teoretický úvod k zahájení Mezinárodního roku ženy vydalo nakladatelství Práce koncem roku 1974 knihu J. Bauerové *Zaměstnaná žena a rodina*. Jde o komplexní pohled na velmi aktuální problematiku zaměstnaných žen v naší společnosti, který jsme v poslední době v naší odborné sociologické literatuře postrádali.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, analyzujících problém jednak z teoretického, jednak z praktického hlediska v jeho nejvýznamnějších promítnutích.

První kapitola, *Žena a společnost*, je orientována teoreticky, podává stručný přehled idealistických názorů na úlohu ženy ve společnosti a konfrontuje je s marxistickým přístupem k ženské otázce.

Je zde kriticky pojednáno o koncepcích vycházejících z fyziologicko-psychologických rozdílů mezi mužem a ženou a absolutizujících jejich platnost ve všech sférách společenského života. Podle těchto koncepcí jsou muži a ženy nositeli zásadně jiných kvalit. Jsou mezi nimi hluboké rozdíly a je božským, v pozdějších pojetích přírodním zákonem, že obě pohlaví se odlišují nejen biologicky, ale i ve svých duševních a mravních hodnotách. Tato fyzická a duševní různost podmiňuje i odlišné postavení mužů a žen ve společenské dělbě práce a je příčinou jiné ekonomické a sociální úlohy každého z obou pohlaví. Prvenství muže a jeho všestranná převaha nad ženou je pokládána za neměnnou samozřejmost. Z biologické mateřské funkce ženy jsou vyvozovány dalekosáhlé negativní důsledky, které činí ženu v oblasti duševních schopností, a tím i při uplatnění ve světě práce něčím zcela jiným, než je muž. Argumentuje se její menší logičností, menší schopností abstrakce a vysokou emotivností. Žena je považována za jednotku, která se nevyvíjí, neboť jsou jí jednou provždy dány určité schopnosti a vlastnosti, které nelze měnit. Nemůže se proto měřit s mužem v intelektu, v nadání a většinou ani v mravních hodnotách.

Vedle tohoto pojetí ženy vytvořila buržoazní věda současně i zcela opačný obraz, který zdůrazňuje kladné vlastnosti ženy – citlivost, dar intuice, jemnost, smysl pro krásno atd. Avšak ani toto pozitivní hodnocení není většinou uznáním jejího práva na odpovídající postavení ve společnosti. Odlišné vlastnosti se chápou jako doplněk vlastností muže, jako zjemňující živel tohoto světa, kterému vládne muž.

Autorka činí stručný exkurs po oblasti buržoazní filozofické, sociologické i psychologické literatury, která se tak či onak dotýká problematiky ženy. Oceňuje v tomto směru pokrokový přínos J. A. Condorceta a utopických socialistů, především Charlese Fouriera a Roberta Owena. Dotýká se konfliktu progresivního pojetí J. S. Milla s regresivním pojetím A. Comta a ilustruje názory krajních představitelů biologické teorie ženy. Mezi něž patří například A. Schopenhauer, F. Nietzsche, R. Virchow a na něž navazuje psychoanalytická koncepce S. Freuda, potvrzující podřadnost ženské psychiky i povahových a morálních rysů. Biologická teorie ženy byla ve značné míře přejata i českou buržoazní sociologií – A. Bláhou, E. Chalupným, A. Dratvovou a dalšími, kteří viděli výhradní poslání ženy v mateřské funkci, jež ji psychicky i sociálně předurčuje k jinému životu než muži.

Na pozadí kritického zhodnocení idealistických koncepcí rovíjí J. Bauerová marxistický přístup k problému. Marxistické stanovisko k intelektu a duševním schopnostem ženy se opírá o nejnovější poznatky vědy, z nichž vyplývá, že inteligence, schopnosti a nadání jsou rozprostřeny v celém lidském rodu, tedy jak mezi muži, tak mezi ženami. Dosud existující duševní rozdíly mezi pohlavími nejsou dány ani bohem, ani přírodou, ale jsou podmíněny výchovou a tradicemi. Výchovou jsou muži a ženy orientováni na rozvíjení odlišných schopností a pěstování různých druhů talentů.

Marxistická srovnávací psychologie stejně jako biologická věda a fyziologie ukazují, že z biologických rozdílů mezi muži a ženami nevyplývají rozdíly v inteligenci a nadání. Příčiny, proč se ženy dosud v takové míře nepodílely na vědeckých objevech a tvůrčí práci, spočívají převážně v tom, že muži měli na rozdíl od žen všechny možnosti v těchto oblastech pracovat.

Porobení ženy vzniklo jako historický jev a bylo vyvoláno nikoli biologickými, ale společenskými příčinami, konkrétně vznikem soukromého vlastnictví. Proto je také úplný zánik podřízeného postavení ženy neodlučitelně spjat s jeho odstraněním. Jakmile jsou zlikvidovány příčiny, které vyvolaly v život porobu ženy, vytvářejí se také objektivní reálné předpoklady pro znovunastolení vyrovnaného vztahu mezi oběma pohlavími.

Analýza Marxe, Engelse a Lenina také v tomto směru vyúsťuje v závěr, že osvobození ženy je podmíněno třemi základními činiteli: zapojením ženy do ekonomické činnosti, existencí socialistického hospodářství a vytvoře-

ním takových výrobních odvětví, která zmírní a postupně odstraní práci v domácnosti. Všichni tito autoři zdůrazňují, že přestože první průmyslová revoluce a s ní související zapojení žen do produktivní společenské výroby vytváří předpoklady jejich osvobození, teprve socialistická revoluce je počátkem rozhodujícího zvratu v tisícileté porobě ženy, je však pouze počátkem procesu na kvalitativně vyšší úrovni, který je nutno prohlubovat a řídit, neboť neprobíhá samočinně.

Pravdivost těchto závěrů potvrzuje i naše socialistická praxe. Přestože bylo dosaženo úplné formální rovnoprávnosti žen a neexistuje pracovní oblast, kam by žena neměla teoreticky přístup a kde by se nemohla uplatnit (kromě prací jejímu zdraví škodlivých), není opravdová rovnoprávnost v denním životě ještě zcela uskutečněna. Zbytek fašistických přístupů k postavení ženy a její úloze za socialismu v některých směrech stále přetrvávají, a to nejen u mužů, ale i u žen. To se projevuje v dělení povolání na mužská a ženská i tam, kde z hlediska zdravotního není důvodu, proč by určité povolání nemohla vykonávat žena. Projevuje se to také v tom, že i když značné množství žen zastává nižší a střední hospodářské a politické funkce, vyšší a vrcholné funkce vykonávají ženy zatím jen ojediněle. Péče o domácnost a výchovu dětí je v řadě případů považována za jejich jedinou společenskou úlohu. Lze vytypovat tři hlavní zdroje této situace:

a) dosud nevyřešené sociálně ekonomické problémy, spjaté na jedné straně s zaměstnaností žen, na druhé straně s obstaráváním domácnosti a rodiny;

b) pozůstatky dlouhé tradice, která vymezila ženám ve společnosti určité místo, práva a povinnosti a také určitý druh chování; v myslích lidí má priorita muže dosud velmi významnou úlohu;

c) vliv současné buržoazní ideologie, která se soustřeďuje především na kritiku zaměstnanosti žen s dětmi a vyzdvihuje mateřství jako jediné společenské poslání ženy.

Všechny uvedené zdroje jsou dosud živé a účinný boj proti nim předpokládá soustavné a opakované vysvětlování marxistického světového názoru, jehož součástí je i řešení ženské otázky.

Druhá kapitola. *Zaměstnanost žen jako sociální jev*, se rozpadá do tří samostatných částí, z nichž první je věnována charakteristice základních rysů ve vývoji současné zaměstnanosti žen, druhá práci a postavení žen u nás za první republiky a třetí zaměstnanosti žen v ČSSR.

Mezi obecné rysy současné zaměstnanosti žen patří především její *růst*. Ženy v dnešním světě vyrábějí jednu třetinu všech materiálních statků a přinášejí svůj podstatný vklad do rozvoje světové kultury a vědy. V r. 1970 činil celkový počet všech obyvatel naší zeměkoule 3 635 195 tisíc osob. Výdělečně činných bylo 1 500 777 tisíc, z toho 519 014 tisíc žen, tj. více než jedna třetina všech zaměstnaných

osob na světě. V průměru každá třetí žena na světě je výdělečně činná. V socialistických zemích je tento poměr daleko vyšší a růst ekonomické aktivity žen probíhá rychlejším tempem než v zemích kapitalistických. Autorka dokumentuje tento růst konkrétními daty z jednotlivých zemí.

Dalším rysem soudobé ženské zaměstnanosti je *nerovnoprávnost v odměňování*. Přestože v r. 1968 byla řadou zemí ratifikována konvence Mezinárodní organizace práce stanovící zásadu stejné mzdy za stejnou práci, není tato zásada v praxi dodržována ani signatáři konvence. Jsou vytvářeny kategorie „lehkých“ nebo „ženských“ prací, jsou stanoveny minimální mzdy pro ženy a i v rámci téže profese jsou používány odlišné mzdové sazby pro muže a pro ženy. Také tato praxe je v knize ilustrována na konkrétních datech.

Neméně významným rysem charakterizujícím trendy zaměstnanosti žen jsou *změny v její struktuře*. V průmyslově vyspělých zemích dochází ke změnám odvětvové struktury zaměstnanosti v tom smyslu, že spolu s rozšiřováním služeb klesá počet ekonomicky činného obyvatelstva v zemědělství, které se přesouvá do průmyslu, eventuálně přímo do terciární sféry. Tento trend, tj. přechod pracovní síly z odvětví materiální výroby do odvětví služeb, je typický především pro ženy.

Poslední rys představuje *vzrůst počtu vdaných zaměstnaných žen*. Je typický pro všechny socialistické a pro některé kapitalistické státy. Vysoká zaměstnanost mladých žen v období aktivního mateřství je závažný jev, neboť se týká jednoho z velmi důležitých faktorů – populace. Ekonomickou aktivitu žen však nelze stavět do kontrastu s porodností. Růst či pokles populace není především otázkou zaměstnanosti, ale podmínek, které jsou pro ženy vytvářeny, a to jak v pracovní, tak v mimopracovní sféře. Je nepochybné, že socialistické státy mají v tomto ohledu nesrovnatelně větší možnosti a perspektivy než státy kapitalistické.

Druhá část druhé kapitoly se zabývá *prací a postavením žen u nás za první republiky*. Pojednává o tradici vysoké ekonomické aktivity žen v našich zemích, která již v r. 1930 činila 25,5 % všech výdělečně činných osob, přičemž tento údaj ještě nepostihuje statisíce domáckých dělnic a žen pracujících v zemědělství. Statistickým materiálem je dokumentována vyhraněná mzdová diskriminace ženské práce, špatné pracovní podmínky a přednostní omezování zaměstnanosti žen v době krize.

Předmnichovská buržoazní republika měla všechny charakteristické rysy rozvinuté průmyslové společnosti ovládané monopolním kapitálem. Docházelo k masovému zbídačování pracujících, z nichž nejvykořisťovanější skupinu představovaly zcela objektivně ženy. K těžkému postavení zaměstnaných žen přispívala jak jejich nižší kvalifikace a různé předsudky, tak menší politická organizovanost, a tedy i menší schopnost obrany.

Zaměstnanost žen v ČSSR je název třetí části druhé kapitoly. Jsou zde podrobně analyzovány změny, k nimž došlo v naší zemi v období budování socialismu, pokud jde o strukturu pracovní síly vůbec a ženské pracovní síly zvláště (47 % všech ekonomicky aktivních osob činí ženy). Argumentace této části je velmi bohatě dokumentována tabulkovým a statistickým materiálem. Ženská zaměstnanost je zkoumána z více aspektů: V prvé řadě z hlediska věku, rodinného stavu a počtu dětí. V této souvislosti se objevuje zajímavý trend – vysoké procento zaměstnanosti žen ve věku 20–30 let, tedy v době, kdy se rodí první děti nebo kdy děti jsou ještě malé. Toto procento dosahuje 80 % žen příslušné věkové skupiny, což znamená, že naprostá většina mladých žen – matek malých dětí – se vrací po narození dítěte zpět do pracovního procesu. To přirozeně klade mimořádné nároky na rozšíření a zkvalitnění péče o dítě i služeb všeho druhu, které by ulehčily ženám starost o domácnost.

Jiný přístup ke skladbě ženské pracovní síly představuje její distribuce z hlediska *odvětví národního hospodářství*. Autorka analyzuje trendy přírůstků žen pracujících v jednotlivých hospodářských odvětvích, dotýká se vlivu faktoru město-venkov a konečně věnuje zvláštní pozornost problému feminizace některých oborů. Charakterizuje její zdroje, které jsou dány a) vznikem průmyslových oborů blízkých tradičnímu pracovnímu zaměření žen, tj. jejich původní domácí průmyslové činnosti, b) možností pracovat v relativně fyzicky méně náročných oborech, c) menšími nároky na kvalifikaci. Uvažuje o perspektivách jevu feminizace a o možných řešeních jeho negativních vedlejších efektů v současnosti.

Třetí kapitola je věnována *vzdělanosti a kvalifikaci žen jako rysu naší současnosti*. Její první část se jmenuje *Úspěchy a stíny vzdělání a kvalifikace žen dneška*. Východiskem pro analýzu je zde marxistická teze, že růst a zaměření kvalifikace žen jsou podmíněny nejen hospodářským a vědeckotechnickým pokrokem, který klade své konkrétní požadavky na kvalitu jak mužské, tak ženské pracovní síly, ale především třídním uspořádáním společnosti. Její platnost je dokumentována srovnáním významu ženského vzdělání a uplatnění ženské kvalifikace v kapitalistické a socialistické společnosti.

Je nesporné, že vzdělanost vůbec a vzdělanost žen zvláště v celosvětovém měřítku stoupá. Avšak zatímco v socialistických zemích je smysluplným cílem, v kapitalistických se stává jakýmsi samocílem, a to ještě především pro ty vrstvy, které si ji mohou dopřát. Hlavním uznávaným posláním ženy zůstává rodina a domácnost. Eventuální vzdělání, získávání kvalifikace či zaměstnání jsou zpravidla považovány za jakousi přechodnou etapu. předcházející hlavnímu poslání. Značné procento dívek se vůbec vzdává jakékoli přípravy pro život a čeká jen na provdání. Proto

i za současného stavu rozvoje mechanizace a automatizace ve vyspělých kapitalistických zemích jsou ženy zaměstnávány na podružných pracích, které sice vyžadují rychlost, dovednost a zručnost, ale nikoliv odbornou kvalifikaci. Rozvoj spojený s vědeckotechnickou revolucí tak ještě více prohlubuje vykořisťování ženské práce, neboť charakter kapitalistických výrobních vztahů sice vede k technickému pokroku, ten však vyžaduje specificky kvalifikovanou pracovní sílu. Získávají-li ženy vzdělání, získávají je v převážné většině v tradičních oborech a nezdívka je nemožnou, nebo dokonce – v souladu s očekávanou rolí – nechtějí uplatnit.

V socialistických zemích roste vzdělání a odborná příprava občanů pro povolání daleko rychleji než v kapitalistických zemích. Platí-li to pro občany vůbec, platí to pro ženy zvláště. Trend obrovského růstu ženské vzdělanosti a jejich zapojení do náročných pracovních oborů je v knize dokumentován řadou údajů z SSSR, Bulharska, NDR, Maďarska, Polska a Rumunska. Novým, typickým rysem vzdělání v těchto zemích je současné vzrůst počtu žen na školách technických, což naznačuje, že jejich všestranné zapojení do procesu vědeckotechnické revoluce dostává stále širší základ. A to je právě úkolem všech socialistických zemí v dnešní době: vytvářet podmínky k odstranění tradičního odborného zaměření žen a umožnit jim uplatnění v mnoha dalších oborech.

Vzdělanost žen v ČSSR je diskutována v druhé části třetí kapitoly. Autorka zde vychází z celkové vzdělanostní úrovně našeho obyvatelstva a z jejich tradic. Hodnotí pozitivní reformy v oblasti školství, které se uskutečnily během uplynulých dvaceti pěti let a vyústily ve vytvoření jednotného socialistického školského systému a ve vybudování husté sítě všeobecné vzdělávacích, odborných a vysokých škol. Bohatým statistickým materiálem dokumentuje růst vzdělanosti všech stupňů. V této souvislosti se zaměřuje zejména na učňovské, střední a vysoké školství, jeho skladbu studentů z hlediska pohlaví a některé problémy, které je třeba z hlediska optimálního pokrytí potřeb národního hospodářství i individuálního vývoje jedince řešit.

Zatímco na středních školách dnes převažují dívky, v učňovských školách dosud výrazně převažují chlapci (30 % dívek). Po ukončení povinné školní docházky dívky častěji odcházejí přímo do zaměstnání nebo na střední školu. Od r. 1967 není plněn nábor do učebních oborů, zejména nábor dívek. Také pokrytí oborů je v tradičním duchu nerovnoměrné.

Tato situace produkuje na jedné straně ne-kvalifikované ženské síly, které při současných požadavcích v průmyslu i ve službách působí jako brzdicí prvek, na druhé straně přesycuje střední všeobecně vzdělávací a střední odborné školy, takže zde dochází k feminizaci (zejména v některých oborech). Počet dívek na středních všeobecně vzděláva-

cích a středních školách pro pracující v ČSSR činil ve školním roce 1971/72 62,9 % dívek, na středních odborných a odborných školách 55,6 %. Tento jev je ovlivňován celou řadou faktorů, jako je přežívání některých představ o mužských a ženských profesích, větší neochota rodičů umístit dívku v internátu učňovské školy, nevyhraněnost představ o budoucím povolání atd.

Jedním z významných kroků k odstranění těchto problémů je nová koncepce učňovského školství, v níž jde o to prohloubit profesionální a všeobecně teoretickou přípravu dělnické mládeže a otevřít jí přístup k získání úplného středního vzdělání a k možnosti studia na vysokých školách – zavedením učebních oborů ukončených maturitou. Tím bude odstraněna výrazná dělicí hranice mezi studenty a učiteli, mezi fyzickou a duševní prací a budou naopak spojeny praktické zkušenosti a dovednosti s širšími teoretickými poznatky, což nepochybně přispěje k větší atraktivnosti těchto nových učebních oborů, a to i pro dívky.

Dynamičnost růstu ženské vzdělanosti se projevuje i v rovině vysokého školství. V r. 1968/69 činil podíl dívek na počtu vysokoškolských studentů 38 %. Také zde však dosud do jisté míry působí tradiční orientace. Dívky studují především na univerzitách a na školách ekonomických. Malé procento žen je na fakultách strojních a elektrotechnických, na fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské.

Dosavadní vývoj kvalifikace a vzdělání má v naší zemi některé nedostatky, které je třeba odstraňovat. Je však třeba vidět, že právě neobyčejně rychle rostoucí vzdělanost žen je jedním z nejpokrokovějších rysů naší společnosti, neboť nejen zapojení žen do ekonomické činnosti, ale i vysoká kvalifikace umožňuje odstraňovat nerovnost mezi muži a ženami v praktickém životě.

Poslední, čtvrtá kapitola, nazvaná *Zaměstnanost žen a jejich úloha v rodině*, je rozdělena na tři části. V první jsou analyzovány *základní společenské úlohy ženy*, a to v konfrontaci buržoazního a marxistického pojetí.

Na pozadí konfliktu dvojí, resp. trojí úlohy ženy – ženy-matky, ženy-pracovnice a ženy-občanky – autorka zaslíbeně promítá názory buržoazních zastánců věčného ženství, kteří řešení konfliktu dvojího (trojího) poslání ženy vidí v jeho redukci na jediné. Argumentují (např. A. Mayer, E. S. Bogardus a další) přirozenou dispozicí „ženské duše“, negativními důsledky zaměstnání žen pro výchovu mládeže, pro pevnost manželských a rodinných vztahů, pro fyzické a psychické zdraví ženy atd.

Spor o poslání ženy má na Západě svůj druhý pól v koncepcích poukazujících na pokrokové prvky spojené se zaměstnaností žen (např. V. Kleinová, A. Myrdalová a S. Beauvoirová). Tyto koncepce však převládající obraz ženy zatím příliš neovlivnily.

V socialistických zemích se naproti tomu vyvíjeli úsilí, aby nedílnou součástí života žen

byl jak jejich úměrný podíl v péči o domácnost, tak uplatnění v zaměstnání i politická aktivita jako konkrétní výraz jejich rovnoprávného podílu na řízení socialistického státu.

Tento problém je však nutno řešit konkrétně historicky, s přihlédnutím k řadě subjektivních i objektivních okolností. Optimální skloubení mateřského, zaměstnaneckého a občanského poslání ženy je náročné a obtížné. Závisí na osobnosti ženy, jejím věku, počtu a stáří dětí, postoji manžela k její práci, na tom, zda je v rodině osoba, která může ženu zastoupit, na úrovni bydlení, délce dojíždění, úrovni služeb a v neposlední řadě na péči a zájmu závodu o rozvíjení a využívání schopností žen.

Praxe ukazuje, že přes řadu dosud nepříznivě působících faktorů se naprostá většina žen dokázala s většími či menšími obtížemi vypořádat s nároky kladenými na mateřskou a zaměstnaneckou roli, o čemž svědčí právě vysoká ekonomická aktivita našich žen. Nedostatkem je zatím menší účast žen v občanském životě, avšak i v této oblasti se postupně dosahuje stále lepších výsledků. Vyrůstá pokolení žen, jejichž životním cílem není jen vytvořit si útulnou domácnost a zajistit finanční přínos rodině, ale jejichž snaha směřuje k bohaté pracovní náplni, k vykonávání zajímavé a kvalifikované práce a k účasti na veřejném společenském životě.

V posledních dvou částech čtvrté kapitoly je stručně pojednáno o péči o děti zaměstnaných matek v ČSSR a o problémech a opatřeních souvisejících s péčí zaměstnané ženy o domácnost.

Na statistickém materiálu je ilustrován rozvoj jeslí a mateřských škol, školních družin a klubů mládeže i školního stravování, vykazující stále stoupající trend. V r. 1971 činil počet jeslí v ČSSR 1606, počet mateřských škol 8292, počet školních družin 9607, počet stravníků školního stravování 1548 tisíc.

Jsou zde zhodnocena další významná opatření našeho státu ve prospěch rodin s dětmi, jako je celá soustava peněžní formy pomoci rodinám s dětmi, tj. přídatky na děti, vyrovnávací příspěvek v těhotenství, mateřský příspěvek, podpora při ošetřování člena rodiny, půjčky pro mladá manželství, zdravotní péče o matky a děti, dětská rekreace, slevy na dani ze mzdy, na dopravě, nájemném, dětském odívání, dotace na učebnice aj.

Pokud jde o práce v domácnosti, jsou zde vytypovány základní problémy, je pojednáno o hlavních pracích v domácnosti (příprava jídel a nákup, úklidové práce, péče o prádlo a oděv) a jsou navržena možná řešení, která by odstranila přetrvávající disproporci vyjádřenou již tím, že v důsledku péče o domácnost má zaměstnaná žena u nás zhruba o 40 % méně volného času než muž, bez ohledu na to, že muži věnují v průměru profesionální práci více času než ženy.

V závěru knihy autorka optimisticky hodnotí další vývoj profesionální práce žen, zejména poukazem na výraznou dialektickou

vazbu mezi prospěchem ženy a prospěchem společnosti: čím více bude stát a jeho organizace přebírat práce, které dnes vykonávají jednotlivé ženy pro jednotlivé rodiny, tím větší vklad budou ženy přinášet k vytváření společenských, hmotných a kulturních hodnot.

*

Jak již bylo uvedeno v úvodu, kniha J. Bauerové *Zaměstnaná žena a rodina* je dilem, které bylo prostředředně vynuceno nejen narůstáním naléhavých problémů praxe, ale i potřebou vytvoření solidní teoretické báze pro řešení konkrétních otázek. Kolem pracujících žen, zejména matek s malými dětmi, je stále ještě řada nevyřešených momentů. Existuje také celá řada analýz a studií, které se z toho či onoho dílčího aspektu o řešení pokoušejí. Dosud však chyběla vyšší rovina pohledu, podávající jak komplexní marxistickou koncepci, tak její aplikaci v oblasti společenské praxe i analýzu této praxe.

Je přirozené, že při sledování tohoto cíle nemohla práce J. Bauerové stejně podrobně postihnout všechny stránky problému, jímž je ženská otázka. Volba byla vedena přímočaře — k ústřednímu momentu: k účasti ženy na společenské produktivní práci jako hlavnímu předpokladu její emancipace. Ostatní stránky byly dotčeny pouze v souvztáznosti k němu. Pro jejich další rozpracování je recenzovaná práce dobrým východiskem.

Eva Bártová

O. Čmolík — J. Varholík: Pokolení

Praha, Mladá fronta 1974, 257 s.

„Významným činitelem v procesu socialistické výstavby je mladá generace. Strana si váží přirozeného elánu a smyslu mládeže pro všechno pokrokové a spojuje s ní komunistickou budoucnost naší země. Péče o zdárný rozvoj mládeže, o její výchovu v duchu vědeckého světového názoru, proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví je proto prvořadým zájmem a úlohou strany a celé společnosti.“¹

Z tohoto postoje naší komunistické strany k mládeži zřejmě vycházeli autoři. Dlouholetí pracovníci v československém mládežnickém hnutí, při psaní této publikace o mladé generaci, kterou vydalo nakladatelství Mladá fronta ke konci roku 1974. Dali si za úkol přispět k objasnění některých zákonitostí rozvoje socialistické společnosti z hlediska výměny generací. V této knize podali také charakteristiku mladé generace jako sociálně demografické skupiny, dále se pokusili formulovat teoretické otázky organizace, vzdělání a výchovy mládeže v současných podmínkách naší společnosti. Autoři provedli též kritický rozbor antimarxistické teorie „generačního konfliktu“ a dalších revizionistických a antisocialis-

tických koncepcí, které byly před nedávnem šířeny i v Československu.

Publikace je členěna do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole, *Mládež v sociální struktuře společnosti*, jsou nejprve vymezeny pojmy pokolení, generace, mládež a jejich vztah ke společnosti. Autoři uvádějí řadu přístupů k definici pojmu „mládež“ a nakonec, přes všechny obtíže, které s vymezením tohoto pojmu souvisejí, podávají vlastní definici mládeže, kterou charakterizují takto: „Mládež je značně dynamická, sociálně demografická společenská skupina ve věku 15–30 let. Má charakteristické obecné biologicko-psychologické, sociálně ekonomické a sociálně psychologické rysy, vlastnosti a hodnotové orientace, podmíněné charakterem sociálních vztahů ve společnosti. Mládež je společenský faktor, významující se dočasností a zároveň univerzálností, nacházíme jej v jakékoli společnosti, na kterémkoli stupni vývoje, má některé zvláštnosti, odlišující jej od ostatních věkových skupin společnosti.“

V této kapitole si také kladou otázku, zda existuje konflikt pokolení, neboli „generační konflikt“, a v této souvislosti analyzují názory buržoazních sociologů, kteří aktivně propagují teorii generačního konfliktu (např. J. Kennana, L. Feuera, D. Bella, W. Millse aj.) a kteří se snaží různými cestami dokázat, že mládež je takřka jediná revoluční síla současnosti (H. Glaser), nebo že dokonce mladá inteligence je ve vyspělých západních kapitalistických státech jedinou „radikální hybnou silou vývoje“ (W. Mills). Značná část této kapitoly je také věnována analýze teorií „proroka radikálního mládežnického a studentského hnutí“ v USA, Francii, Itálii a NSR H. Marcuse.

Kapitulu uzavírají tím, že vědecký a objektivní je pouze třídní přístup k mládeži, nelze tedy pojímat mládež jako samostatnou, kompaktní sociální třídu, stojící proti všem ostatním třídám a sociálním skupinám společnosti.

Ve druhé kapitole, nazvané *K problému posloupnosti generací*, se autoři zabývají nejprve tím, v čem tkví podstata posloupnosti generací, a dokazují, že posloupnost pokolení je vlastně sociologickou zákonitostí, která platí po celou dobu lidské historie, ve všech společensko-ekonomických formacích, že je nezbytným předpokladem rozvoje společnosti, která vyjadřuje to, že nově generace zachovávají a utvrzují výdobytky pokroku dosažené předchozí generací a dále je rozvíjejí. Zároveň charakterizují posloupnost pokolení jako sociální proces a ukazují, že posloupnost pokolení má své specifické zvláštnosti. Dále se autoři podrobně zabývají specifikou posloupnosti generací v socialistické společnosti, mechanismy směny generací v socialismu, jednou a rozdíly generací a jejich aktivními úkoly v rozvoji společnosti, základními subjektivními faktory směny generací v socialistické společnosti. Kapitola je zakončena úvahou o úloze komunistické strany a svazu mlá-

¹ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Praha, Svoboda 1971, s. 39.